

ANNETTE IRENE BIERMAN

Rotterdam 11 augustus 1944 – Rotterdam 6 februari 2023

Foto: Kasper van Ommen

Gestorven in het harnas – dat was de gedachte die bij mij opkwam bij het bericht dat Annette Bierman was omgekomen bij een auto-ongeluk. Niet alleen bij mij, maar ook bij mijn collega's bij Stichting Farmaceutisch Erfgoed. Wekelijks reed Annette Bierman met haar Smart van Rotterdam naar Urk en weer terug, en met groeiende zorg zagen we dat aan. Achteraf bleek dat zij waarschijnlijk door een hersenbloeding niet meer in staat was haar auto te besturen, en in Rotterdam, bij een stoplicht, met lage snelheid tegen de auto voor haar was gebotst. Hiermee kwam een einde aan een leven dat in het teken stond van zorg voor de ander, en de positie van vrouwen in de maatschappij. Maar daar moet direct die andere passie aan worden toegevoegd, die voor de geschiedenis van de farmacie.

Annet – later Annette – groeide op in een welgesteld Rotterdams gezin, met nog een jongere zus, Ellen. Vader en moeder waren beiden apotheker, elk met een eigen apotheek. Moeder Margarete Julia Thecla Elvira van Oordt was telg uit de Rotterdamse familie van Oordt, een familie met een rijke historie in de suikerhandel. De Vereniging der Familie Van Oordt is opgericht in 1886, en Annette was hiervan archivaris en ook plaatsvervangend secretaris.

Opmerkelijk fenomeen binnen deze familie is de Stichting Groene Balsem van Van Oordt, die zich ten doel stelt om, volgens een geheim recept, een middel voor de behandeling van blauwe plekken, verstuikingen en groeipijnen te produceren. De oorsprong daarvan gaat terug tot omstreeks 1800. Het geheime recept en het bereidingsproces worden beheerd door drie Administrateurs. Het zal duidelijk zijn dat een apotheker bij dit geheel van pas komt. Zowel de vader van Annette als Annette zelf hebben als Administrateur opgetreden.

Vader Carel Otto Bierman was jarenlang voorzitter van het Departement Rotterdam van de KNMP, de Nederlandse vereniging van apothekers. Hij publiceerde al artikelen over de geschiedenis van de farmacie in zijn studententijd in het studentenblad *Folia Pharmaceutica*, en was van 1948 tot 1957 lid van de KNMP-commissie voor de geschiedenis van de farmacie. In de omvangrijke nalatenschap die Annette aan de KNMP heeft gelegateerd dragen vele haar vaders ex libris.

Na het gymnasium koos Annette – hoe kon het anders – voor de studie farmacie in Groningen. Zij kreeg een student-assistentschap in de farmacognosie, wat haar een levenslange belangstelling zou opleveren voor de betekenis van met name de plantkunde voor de farmacie.

Na haar apothekersexamen nam ze in 1974 de Kleipolderapothek over van haar moeder. Vrij snel al voegde ze deze apotheek samen (1980) met die van haar vader, de Overschiese Apotheek aan de Rotterdamse Rijksweg. Annette werd beherend apotheker, haar vader tweede apotheker. Deze constructie maakte het mogelijk tijd vrij te maken voor bestudering van de geschiedenis van de farmacie, daarin ook zeker gestimuleerd door haar vader.

In Leiden was in 1984 Henriëtte Bosman-Jelgersma benoemd als hoogleraar in de geschiedenis van de farmacie, en onder haar leiding begon ze aan een proefschrift. Aanvankelijk was het de bedoeling dat dat onderzoek zou gaan over Leidse apothekers in de negentiende eeuw, waarbij ook aandacht zou worden besteed aan het farmaceutisch onderwijs. Spoedig bleek dat er maar weinig bekend was over de farmacie in de negentiende eeuw, toen het beroep van apotheker revolutionair veranderde van een in een gilde opererend ambachtsman naar een universitair geschoold deskundige. De onderzoeksvraag formuleerde Annette Bierman als volgt: ‘... een antwoord te zoeken hoe het apothekersberoep van medisch deelberoep is geëvalueerd tot een zelfstandige professie, die zich geheel van de geneeskunde had losgemaakt.’

De uitwerking van deze vraag heeft geresulteerd in een lijvig boekwerk dat nog altijd als voornaamste referentie dient voor wie de ontwikkeling van de farmacie in de negentiende eeuw wil volgen. De onderwerpen die hierbij aan de orde kwamen zijn uiteenlopend: van de ontwikkeling van de wetgeving op het gebied van opleiding en examinering van apothekers, en het toezicht op hun functioneren, tot het wettelijk kader en de ontwikkeling van de natuurwetenschappen, de farmacopee, en van het onderwijs in de farmacie (de klinische scholen en later het hoger onderwijs, met als praktijkvoorbeeld het onderwijs in Leiden) tot de ontwikkeling van de natuurwetenschappen in den brede, met betrekking tot de farmacie. Direct na haar promotie op 9 november 1988 verscheen een handelseditie in de reeks *Nieuwe Nederlandse Bijdragen tot de Geschiedenis der Geneeskunde en der Natuurwetenschappen*.

In datzelfde jaar werd Annette lid van Soroptimistclub Rotterdam. Zij werd actief in het bestuur. Irene Smit schrijft in het in memoriam dat zij achter de schermen veel goed werk heeft gedaan. Zij was een gulle Soroptimist, die dikwijls financieel belangrijke bijdragen heeft geleverd. Vaak was zij de eerste die een goed doel steunde, maar ze zorgde soms ook wel voor boekhoudkundige problemen als ze absoluut niet wilde dat haar gift aan de club openbaar werd. De karakterisering van Annette als iemand die zich niet gemakkelijk liet kennen en die een hekel had aan piepen en zeuren, is heel herkenbaar. Werkelijk dicht bij haar komen leek zij zelden of misschien wel nooit toe te staan, maar wie haar om raad vroeg, kon altijd prompt op een antwoord rekenen. Dat verwachtte zij ook van anderen, maar daarin werd zij wel eens teleurgesteld.

Zo gesloten als zij was wanneer het over haarzelf ging, zo open was Annette Bierman wanneer zij kon vertellen over haar liefde voor katten. Zij had geregeld dat, bij haar overlijden, haar eigen kat zolang zij zou leven, zou worden opgevangen in een kattenhotel. En zo is het gebeurd.

Annette bleef tot kort voor haar dood lid van de Soroptimisten. En ook na haar dood bleek hoe ruimhartig zij was voor haar medezusters: na opening van haar testament werd bekend dat zij het Soroptimist Vrouwenfonds had benoemd tot enige erfgenaam (met uitzondering van haar farmaceutische boekenbezit en archief).

Na de voltooiing van haar proefschrift stortte Annette zich op de geschiedenis van de farmacie, maar ze bleef ook actief als apotheker in Apotheek Overschie. Jarenlang was ze lid van de KNMP-commissie voor maatschappelijke belangen. In die tijd zou het beroep van apotheker gro-

te veranderingen ondergaan. Tot dan was de opleiding voor een belangrijk deel gericht op de eigen bereiding van geneesmiddelen, waarbij controle van grondstoffen en het product van groot belang was, en daarmee ook de (analytische) scheikunde. Nu duidelijk werd dat deze taak steeds meer zou worden overgenomen door de industrie, moest daarin verandering komen. Omgang met patiënten was een onderwerp waar tijdens de studie aandacht aan werd besteed. De KNMP besloot onder leiding van voorzitter Dick Tromp dat de persoonlijke binding met de patiënt moest worden versterkt; als slogan van het project koos men 'Klaar om te wenden'. Er kwamen pilot-apotheken om de nieuwe koers uit te proberen. Eén van de pilot-apothekers was Annette Bierman, die in 1993 in het *Pharmaceutisch Weekblad* (1993, p. 594) een pleidooi hield voor een grotere zichtbaarheid van de apotheker. Kon hij zich vroeger terugtrekken in zijn laboratorium, nu werd van hem een actieve rol verwacht in het contact met zijn cliënten. Annette zei hierover: 'Het ideale profiel van de apotheker? Die is deskundig en houdt van mensen. Dit laatste was vroeger zeker geen "conditio sine qua non", maar de laatste tien jaar zie je toch dat de beroepsgroep aan het veranderen is. We moeten wel.'

Na dit interview volgden zes artikelen van haar hand in het *Pharmaceutisch Weekblad* (1993 en 1994) met sketches uit de (gefingeerde) apotheek De Vijzel waar apotheker Stamper met zijn assistenten aan de balie de nodige avonturen beleeft.

Intussen bleef ook de geschiedenis van de farmacie Annette Biermans interesse houden. Zij ging deel als secretaris deel uitmaken van het bestuur van Gewina (Genootschap voor de Geschiedenis der Geneeskunde, Wiskunde Natuurwetenschappen en Techniek). In het verlengde van haar proefschrift verscheen in 1993 een artikel in het tijdschrift *Gewina* (pp. 141-154) over de ontwikkeling van de universitaire studie in de periode 1876-1930. In 1991 werd zij lid van de Commissie Geschiedenis voor de Farmacie. In 1993 nam zij daarvan het voorzitterschap over van D.A. Wittop Koning, die, na vijftig jaar lidmaatschap, de commissie in 1998 zou verlaten. Annette Bierman heeft als voorzitter heel Nederland doorgereisd. Bij het uitvoeren van haar functie van voorzitter werd zij altijd bijgestaan door Wittop Koning. Ondertussen was in 1992, ter gelegenheid van 150 jaar KNMP, de *Farmaceutische Reisgids Nederland* verschenen, waarvan zij mede-auteur was. De oplage van 15.000 exemplaren was snel uitverkocht.

Eveneens in 1992 verscheen de *Biografische Index van Nederlandse apo-*

thekers tot 1867, die Annette Bierman samen met Wittop Koning en Mart van Lieburg heeft uitgegeven. Het zijn in feite twee delen in één: Bierman en Wittop Koning bezorgden het deel tot 1818, van Lieburg het deel van 1818 tot 1867. De basis voor het eerste deel zijn de min of meer losse aantekeningen van Wittop Koning, verwerkt in zijn in 1986 verschenen *Compendium van de geschiedenis van de pharmacie in Nederland*. De ordening van de gegevens was een hele klus. Een echo daarvan lezen we in het stuk dat Bierman schreef over Wittop Koning, ruim 10 jaar na zijn overlijden in *Studium* (2013, pp. 304-306): ‘Op dit boek is binnen en buiten de apothekersgemeenschap veel kritiek geleverd. Begrijpelijk, want het *Compendium* is beslist geen verhalend overzicht van de geschiedenis van de farmacie in Nederland. Ook was Wittop Koning geen systematicus. De “enorme verzameling feiten” vertoont dan ook veel lacunes.’ Maar zij schrijft daar ook: ‘Toch lijkt de kritiek niet geheel terecht. Wittop Koning heeft met het *Compendium* in de eerste plaats iedere geïnteresseerde deelgenoot willen maken van de gegevens die hij in de loop der jaren had verzameld, in de hoop dat anderen daar hun voordeel mee zouden kunnen doen.’

De rol die Annette Bierman heeft gespeeld bij de totstandkoming van de *Biografische Index* blijkt beperkt geweest te zijn, aldus van Lieburg. Maar ze is wel altijd blijven zoeken naar nieuwe gegevens over apothekers in de oude tijd. Al in 1994 verscheen een lijvig artikel in het *Pharmaceutisch Weekblad* (1994, pp. 265-276), dat zij ook weer samen met Wittop Koning schreef. Hierin staan, behalve aanvullingen op de biografische Index, ook veel correcties op het *Compendium*. De systematicus die zij was (zie haar proefschrift: de indeling in hoofdstukken en sub-sub-sub-hoofdstukken, bijvoorbeeld 2.5.4.2.1) vond het nodig om in dit artikel het niet-systematisch onderzoek te rechtvaardigen: ‘De uitdrukking “wie zoekt zal vinden” vormt een aansporing tot gericht onderzoek. De opvatting “een vliegende kraai vindt altijd wat” levert willekeurig verzamelde informatie en bergt tevens de opwindende gedachte aan de toevallige gedane “gouden vondst” in zich. Deze stellingen gaan ook in de farmacie-geschiedenis op. Speuren naar apothekers wordt een tweede natuur die zich ook buiten het kader van gericht onderzoek niet verloochent.’

In 1999 nam Annette de productie van de apothekerskalender, die Wittop Koning vele jaren had verzorgd, over. Zij zou die voortzetten tot 2008, waarna er een einde kwam aan de uitgave die Pieter van der Wie- len, vooraanstaand farmaceut, in 1939 was begonnen.

In 2010 stierf Wittop Koning. Al tijdens zijn leven heeft Annette archiefmateriaal en boeken op farmaceutisch historisch gebied van na 1850 (ca. 1500 stuks) uit zijn collectie verworven. Dit materiaal was in eerste instantie aangekocht door de KNMP, samen met de boeken van voor 1850. Daarvan heeft Annette Bierman een catalogus gemaakt. Het plan om dat ook voor de boeken van na 1850 te doen is nooit gerealiseerd. Uiteindelijk heeft zij die zelf gekocht van de KNMP. Opslag bij haar thuis was geen probleem, na de dood van haar vader verhuisde ze naar het ouderlijk huis, met grote kelder, aan de Rotterdamse Rijkweg.

Annette Bierman bezocht vele buitenlandse congressen waarbij ze vele vrienden heeft gemaakt. Voor de BSHP (British Society for the History of Pharmacy) werd ze een zeer actief lid, met name in de periode 1990-2000. Ze publiceerde regelmatig in het tijdschrift van de BSHP, de *Pharmaceutical Historian*. Ook bezocht zij vaak de congressen van de FIP (Federation Internationale de Pharmacie). In het jaarbericht van de International Society for the History of Pharmacy (ISHP), zoals in een in memoriam is opgenomen (*ISHP Newsletter* 2024, p. 13). Contacten met Belgische collega's had Annette via de Kring van de Geschiedenis van de Pharmacie in de Benelux. Zij was bestuurslid van 1994 tot 2016, en voorzitter vanaf 2007. Een korte onderbreking rond 2000 zal te maken hebben gehad met een ernstige aandoening, met blijvende beperkende mobiliteit als gevolg. Mogelijk is dat de reden geweest dat Annette Bierman begin 2002 de openbare farmacie vaarwel zegde. In een grote advertentie in de *Overschie Krant* (17 januari 2002) nam ze afscheid van haar patiënten, ze kondigt daarin aan zich nu geheel te zullen gaan wijden aan haar grote liefde, de geschiedenis van de farmacie. Terug naar de universiteit, naar Leiden, waar zij medewerker werd van Harm Beukers, bijzonder hoogleraar medische geschiedenis aan de faculteit der geneeskunde. Bij haar promotie was hij co-promotor – het begin van een levenslange vriendschap.

Kort na Annettes komst naar Leiden vertrok Beukers bij de medische faculteit – niet geheel vrijwillig, zoals is beschreven door Heleen Dupuis in zijn levensbericht voor de Maatschappij (*Jaarboek* 2022-2023, pp. 49-59). Annette volgde hem toen hij Scaliger-hoogleraar werd bij de bijzondere collecties van de universiteit. Hier werkte ze onder andere mee aan de Clusiustentoonstelling (2009) en de catalogisering van de schenking van een omvangrijke collectie antiquarische farmaceutische boeken, de Van de Sande collectie.

Naast het werk waren vooral de sociale aspecten, zoals de lunches met Beukers en de toenmalig coördinator van het Scaliger Instituut, Kasper van Ommen, voor Annette Bierman belangrijk. Zij zal, voor wat betreft de periode na 2000, niet worden herinnerd vanwege belangwekkende wetenschappelijke publicaties, al trad zij bij een aantal promoties op als co-promotor.

Haar verdiensten liggen vooral in het organisatorische vlak, met name als voorzitter van de KNMP-commissie voor de geschiedenis van de farmacie. Een jaarlijks terugkerende taak voor deze commissie was de Farmaceutisch-Historische Dag (FHD). Lang was Annette Bierman daarachter de drijvende kracht, de bijeenkomsten in Bronbeek met de rijsttafel-lunch zijn legendarisch. Nadat zij was afgetreden en de inhoud van de FHD werd aangepast en Bronbeek verlaten, is zij nooit meer bij een farmaceutisch-historische dag geweest.

Een andere belangrijke activiteit voor de historische commissie was de opzet van een Nationaal Farmaceutisch Museum. Een groot deel van de beoogde collectie was afkomstig van de Stichting tot Instandhouding van de Farmaciecollectie Grendel, een eeuwenoud Gouds apothekersgeslacht dat nauwe banden onderhield met Museum Gouda. Toen het pand vrijkwam waarin het voormalig Gouds aardewerk- en pijpenmuseum De Moriaan was gevestigd, heeft de KNMP voor een periode van vijf jaar een forse subsidie gegeven om daar, als dependance van Museum Gouda, het Nationaal Farmaceutisch Museum te vestigen. Annette Bierman was hier, als voorzitter van de KNMP-commissie Geschiedenis van de Farmacie, persoonlijk bij betrokken. Na vijf jaar kwam er geen vervolgsubsidie en moest het initiatief gestaakt worden. Dat was een grote teleurstelling voor haar, omdat zij er zelf voor had gezorgd dat het interieur van de monumentale Kralingse apotheek (1894) uit Rotterdam in het museum werd opgesteld.

Toen zij de sluiting van het museum besprak met Mart van Lieburg, inmiddels emeritus-hoogleraar medische geschiedenis aan de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR), kwam het plan op om een loods te kopen 'op' Urk. Van Lieburg had daar al een loods, aan Foksdiep 8, die voornamelijk gevuld was met boeken afkomstig van de bibliotheek van het Erasmus mc. Annette Bierman kocht in 2013 voor eigen rekening Foksdiep 6, en bracht daar vrijwel de gehele inhoud van het voormalig Nationaal Farmaceutisch Museum, inclusief de Collectie Grendel, onder als Farmaceutisch Historisch Erfgoed. De exploitatie werd (en wordt) gefi-

nancierd door de KNMP, maar omdat 'Urk' door vrijwilligers wordt gerund, is de hoogte van de bijdrage veel lager dan die voor het museum in Gouda. Inmiddels is de Commissie voor de geschiedenis van de farmacie van de KNMP opgeheven en overgegaan in de Stichting Farmaceutisch Erfgoed. Naast 'Urk' beheert deze stichting ook het nu virtuele Nationaal Farmaceutisch Museum en zet het de jaarlijkse Farmaceutisch Historische Dag voort. De KNMP is betrokken gebleven bij de Stichting en heeft in 2019 de loods van Bierman gekocht. Inmiddels zijn er vijf van dergelijke loodsen, die onder andere gewijd zijn aan verpleegkunde en fysiotherapie en waarin wordt samengewerkt onder de naam Trefpunt Medische Geschiedenis Nederland.

Na haar aftreden als voorzitter van de KNMP-commissie voor de geschiedenis van de farmacie heeft Annette nog met veel plezier gewerkt aan een onderwerp dat haar al in de studietijd bezig had gehouden: de rol van planten in de farmacie. De enkelvoudige stoffen, onderdeel van het recept, worden simplicia genoemd. Hieruit worden de geneesmiddelen gemaakt, de composita. Tot ongeveer 1970 was de herkenning van de simplicia een verplicht onderdeel van de studie. In de tijd van de gilden waren fraaie kasten beschikbaar, met lades met daarin soms wel enkele honderden verschillende simplicia. Uiteindelijk werden dat steeds eenvoudiger kasten, en tenslotte, toen nog slechts zo'n honderd simplicia overbleven, werden deze door de groothandel in schoenendozen aan studenten uitgeleverd. Met Raymond van der Ham reisde Annette door heel Nederland, op zoek naar simpliciakasten. Het resultaat is het boek *Van Gildekast tot Schoenendoos*. In dezelfde week dat dit boek werd gepresenteerd, kon Annette Bierman het eerste exemplaar aanbieden van *De verzamelaarskast met miniatuurapotheek*, waarin de bijzonder fraaie achttiende-eeuwse kast uit het Rijksmuseum centraal staat. Daarin zijn ongeveer duizend simplicia bewaard, die Bierman grotendeels heeft geïdentificeerd.

Na 2017 volgden enkele zware medische ingrepen, waarover Annette Bierman niet heel mededeelzaam was. Het leven viel haar zwaar toen in 2020 Harm Beukers, haar 'maatje', zoals ze hem noemde, kwam te overlijden. Ze kwam nog wel regelmatig naar Urk, maar de belangstelling voor wat we daar deden was voor een belangrijk deel verdwenen.

In 2023 overleed Annette Bierman. Zij bleek alle boeken en archiefmateriaal te hebben nagelaten aan de KNMP-commissie voor de geschiedenis van de farmacie. Die bestond intussen echter niet meer, zodat haar

erfenis terecht kwam bij de Stichting Farmaceutisch Erfgoed: dertien pallets, volgestapeld met dozen vol boeken en archiefmateriaal. Het waren niet alleen de boeken van haarzelf en die welke oorspronkelijk uit het bezit van Wittop Koning kwamen, er was ook veel archiefmateriaal van illustere voorgangers bij, zoals bijvoorbeeld het archief van Pieter van der Wielen. Dat was bij diens overlijden door Wittop Koning veiliggesteld, en via Annette Bierman aan de Stichting voor de geschiedenis van de farmacie terechtgekomen. Het archief van prof. Bosman-Jelgersma bleek Annette eveneens aan de Stichting te hebben vermaakt. Een aantal andere bezittingen van de commissie, zoals fotoboeken uit de negentiende eeuw bleek eveneens deel uit te maken van haar legaat.

Wat nu is de plaats van Annette Bierman in de bestudering van de geschiedenis van de farmacie?

In een artikel in het *Pharmaceutisch Weekblad* (1992, p. 385) schrijft ze samen met H. Tel wat moet worden verstaan onder goed farmaceutisch historisch onderzoek onder de titel ‘Geschiedenis van de farmacie: hobby of wetenschapsdiscipline?’

Geschiedenis is een uitermate boeiend vak met aantrekkelijke aspecten voor de apotheker-amateurhistoricus. Bij een onderzoek naar de geschiedenis van de eigen apotheek of een lang vergeten geneesmiddel zijn verrassende resultaten te boeken. Vele bouwstenen voor de kennis van het verleden zijn op deze wijze aangedragen en ze zijn van grote waarde bij de reconstructie van het apothekersberoep in voorbije eeuwen. Maar een farmaceutisch-historische benadering impliceert meer: Om te beginnen dient de hegemonie van historische methoden en technieken te worden gerespecteerd. Ook kan de geschiedenis van de farmacie niet los worden gezien van die van de geneeskunde en de scheikunde. Een dergelijke interdisciplinaire samenwerking gedijt het beste in een universitair milieu.

Annette Bierman zal, toen zij deze woorden schreef, niet voorzien hebben dat die universitaire ontwikkeling zich niet heeft voorgedaan aan de faculteiten geneeskunde en natuurwetenschappen, maar aan de letteren-faculteit. De loopbaan van haar co-promotor Harm Beukers is hiervan een treffend voorbeeld, en de wetenschappelijke carrière van Annette Bierman is daar een afgeleide van.

Minder om haar wetenschappelijke werk dan om haar organisatorische talenten zal ze worden herinnerd. Erkenning voor haar vele werk kreeg ze in 2012 toen ze tijdens het FIP-congres in Den Haag temidden

van haar internationale vrienden de erepenning van de KNMP kreeg. Dat was nog vóór ze besloot om de loods op Urk te kopen.

WIM RAKHORST

Met dank aan Frits Elferink, Mart van Lieburg, Kasper van Ommen, Harriet van Oort, Toine Pieters, Irene Smit.

VOORNAAMSTE GESCHRIFTEN

Van Artsenijmengkunde naar Artsenijbereidkunde. Ontwikkelingen van de Nederlandse farmacie in de negentiende eeuw. Amsterdam 1988. (diss. Rijksuniversiteit Leiden; ook verschenen als handelseditie in de reeks *Nieuwe Nederlandse Bijdragen tot de Geschiedenis der Geneeskunde en der Natuurwetenschappen*, 26. Amsterdam 1988)

Farmaceutische reisgids Nederland. Den Haag 1992.

Catalogus van de Historische Bibliotheek deel I 1531-1850. Den Haag 1996.
'Dirk Arnold Wittop Koning (1911-2001)' in: *Studium* 6 (2013), pp. 304-306.

Met M.J. van Lieburg en D.A. Wittop Koning: *Biografische index van Nederlandse apothekers tot 1867* Rotterdam 1992.

Met A. van der Klaauw: *Rathkamp. Herinneringen aan een bijzondere onderneming in de Oost 1815-1958* Den Haag 2007.

Met Th.C.M. Kemperman, J. Kummer, J. Mooijweer, H. Slatman: *De thesaurus van Gramsbergen. Een 17de eeuwse medisch handschrift ontsloten.* Kampen 2009.

Met N. le Clercq en K. van Ommen: *J.M.H. van de Sande's Bibliotheca Pharmaceutica. Een wandeling door de geschiedenis van de farmacie.* Leiden 2012.

Met R. van der Ham: *Van gildekast tot schoenendoos. Nederlandse simplicia-verzamelingen.* Leiden 2017.

Met J. Mulder, R.J. Baarsen en R. van Gelder: *De verzamelaarskast met miniatuurapothek'. Amsterdam 2017.*